

Dr Marija Karanikić Mirić¹

FORMA UGOVORA O OSIGURANJU

ORIGINALNI NAUČNI RAD

Apstrakt

U srpskom pozitivnom pravu ugovor o osiguranju je formalan pravni posao: da bi bio punovažan, potrebno je da bude zaključen u formi propisanoj zakonom. Tu postoje malobrojni izuzeci. U ovom radu najpre su izložena opšta pitanja o formi ugovora: šta je to forma, šta su formalni ugovori, koji su pojavni oblici forme, šta je to obavezna ili konstitutivna forma ugovora i koje su pravne posledice njenog nepoštovanja, šta je to paralelizam formi, koja je svrha forme u savremenom društvu. Drugi deo rada posvećen je zakonskoj formi ugovora o osiguranju u pravu Republike Srbije: najpre se razmatra osnovni slučaj zakonom propisane konstitutivne forme ugovora o osiguranju, a potom posebna zakonska mogućnost da strane ugovore realnu formu tog ugovora.

Ključne reči: ugovor o osiguranju, konstitutivna forma, pismena forma, realna forma.

I UOPŠTENO O FORMI UGOVORA

1. Šta je to forma ugovora?

Forma pravnog posla je **oblik** u kom se izjavljuje pravno relevantna volja; to je unapred određen, spoljašnji odnosno vidljiv način izražavanja sadržine volje učesnika u pravnom prometu, sredstvo kojim se materijalizuje sadržina volje subjekta koji preduzima pravni posao.

¹ Redovna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Prvi deo ovog teksta („Uopšteno o formi ugovora“) pripremila sam oslanjajući se u velikoj meri na svoje ranije istraživanje za knjigu: Marija Karanikić Mirić, *Obligaciono pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2024. Rad primljen: 9.1.2025. Rad prihvaćen: 20.1.2025.

Forma pravnog posla **uvek postoji**. Svaki ugovor po prirodi stvari mora imati nekakvu formu. Drugo je pitanje da li je forma ugovora unapred zadata, odnosno da li postoji zahtev da se volja izjavi odnosno saopšti u tačno određenoj formi da bi mogla da proizvede nameravano pravno dejstvo.

Kad preduzimaju pravne poslove, učesnici u pravnom prometu slobodno biraju formu u kojoj će izjaviti svoju volju. To proizlazi iz **načela autonomije volje**: pravni subjekti su u principu slobodni, u granicama prinudnih propisa, javnog poretka i dobrih običaja, da svoje odnose urede po svojoj volji, što obuhvata i njihovu slobodu da odaberu oblik ispoljavanja te svoje volje.

Kad forma ugovora nije ni propisana ni posebno ugovorena, svaka ugovorna strana može da izjavi volju u formi koju sama odabere. Tako se pismena ponuda može usmeno prihvatiti, i obratno, na usmenu ponudu može se pristati pismenim putem. Ponuda učinjena mejlom može se prihvatiti usmeno, u telefonskom razgovoru, ili pak pismom, koje će biti poslato redovnom poštom ili po kuriru.

2. Formalni i neformalni ugovori

Ugovor je **formalan** ako ima propisanu ili ugovorenu konstitutivnu formu, to jest ako se za njegovo punovažno zaključenje zahteva da saglasnost volja ugovornih strana bude izražena u određenoj formi.² Taj zahtev može biti postavljen opštom normom (zakonom) ili pojedinačnom normom (sporazumom ugovornih strana). U našem pravu, zakonsku konstitutivnu formu imaju, na primer, prodaja, razmena i poklon nepokretnosti, prodaja s obročnim otplatama cene, ugovori o građenju, kreditu, licenci, trgovinskom zastupanju, angažovanju ugostiteljskih kapaciteta (alotmanu). U formalne ugovore se kod nas ubraja i **ugovor o osiguranju**.

Ako pak nema nikakvih, ni opštih ni pojedinačnih pravila o obaveznoj formi ugovora, za taj ugovor se kaže da je **neformalan**. Važno je znati da neformalan ugovor nije ugovor bez forme: ugovor mora imati formu i kad je neformalan. Kad se kaže da je neki ugovor neformalan, to ne znači da on nema nikakvu formu, nego da svaka strana slobodno bira formu u kojoj će izjaviti svoju volju. Neformalni ugovori se u pravnoj literaturi često označavaju kao konsensualni, a izrazi konsensualan i neformalan upotrebljavaju se kao sinonimi.³ Za neformalne ugovore se obično kaže da se zaključuju konsensualno, to jest prostom saglasnošću izjavljenih volja (*solo*

² Izuzetno, zahtev forme se može odnositi na izjavu volje jedne ugovorne strane, dok druga strana zadržava slobodu da volju izjavi u formi po svom izboru. Takav ugovor je **jednostrano formalan**, a kao primer se može navesti jemstvo. Ugovor o jemstvu obavezuje jemca samo ako je izjavu o jemčenju učinio pismeno; poverilac može s tim da se saglasi u bilo kojoj formi. Član 998 Zakon o obligacionim odnosima – ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 i 57/1989, *Službeni list SRJ*, br. 31/1993, *Službeni list SCG*, br. 1/2003 i *Službeni glasnik RS*, br. 18/2020.

³ Videti umesto mnogih: Slobodan Perović, *Obligaciono pravo*, *Službeni list SFRJ*, Beograd, 1990, 182, 195.

consensu), a pod načelom konsensualizma misli se na načelno garantovanu slobodu ugovornika da izaberu formu ugovora u koji stupaju.⁴

3. Koji su pojavni oblici forme?

Našu pravnu misao druge polovine XX veka obeležila je podela formi na usmenu i pismenu formu, realnu formu te formu javne isprave. Pod formom javne isprave misli se na pismenu formu u čijem je sačinjavanju na neki način učestvovao organ javne vlasti.⁵

Međutim, usled razvoja novih tehnologija i uvođenja javnog beležništva u naš pravni sistem, u XXI veku ponuđena je drugačija klasifikacija formi pravnih poslova:⁶ (a) elektronska forma je izdvojena kao posebna kategorija; (b) umesto forme javne isprave usvojena je šira kategorija kvalifikovane pismene forma, koja obuhvata formu javne isprave, ali i druge slučajeve kad se uz sadržinu posla i svojeručan potpis na ispravi zahtevaju i neke dopunske formalnosti. Drugim rečima, učestvovanje nosioca javnih ovlašćenja u sastavljanju isprave o pravnom poslu svrstano je među načine na koje obična pismena forma može da se dopuni, odnosno posebno kvalifikuje. Takva forma je ujedno najstroža i najpouzdanija.⁷

Da sumiramo: Po načinu izražavanja volje forma se u našem savremenom pravu može podeliti na **usmenu, pismenu, realnu i elektronsku**; pismena forma se deli na običnu (svojeručno potpisana isprava) i kvalifikovanu; a kvalifikovana pismena forma dalje se razvrstava na javno overenu (legalizovanu) ispravu, javno potvrđenu (solemnizovanu) ispravu i javno sastavljenu ispravu.⁸

a) Usmena forma

Usmena forma pravnog posla je ispoljavanje sopstvene pravno relevantne volje **govorenjem**, to jest kazivanjem njenog sadržaja. Usmena komunikacija

⁴ Pojedini autori smatraju da konsensualni ugovori nisu suprotnost formalnim nego realnim ugovorima. To se temelji na njihovom prethodnom stavu da predaja stvari kod realnih ugovora nije forma ili oblik izjavljivanja volje nego obavezan dodatak usmeno postignutoj saglasnosti. Tako: Jakov Radišić, *Obligaciono pravo. Opšti deo*, sedmo izdanje, Nomos, Beograd, 2004, 123–124.

⁵ S. Perović (1990), 342; Živomir Đorđević, Vladan Stanković, *Obligaciono pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1987, 246.

⁶ Pierre Engel, *Traité des obligations en droit suisse*, Stämpfli, Berne, 1997, 248 (qualifizierte Schriftform, forme écrite qualifiée). Kod nas: Dejan Đurđević, *Javnobeležnička delatnost*, Dosije, Beograd, 2014, 25–27.

⁷ Tako je smatrao i Bogišić: Što se pred javnom vlašću uglavi, najtvrđe je i najbistrije. Član 1023 Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru (OIZ) iz 1888.

⁸ D. Đurđević, 23–27. Izložena podela je izvršena po pojavnom obliku, to jest po izgledu forme. Iz nje se ne može videti da li je određena forma propisana ili ugovorena i koji je njen pravni značaj, odnosno koje bi bile pravne posledice njenog nepoštovanja. Na primer, pismena forma nekog ugovora može biti zakonska ili ugovorena, a po svom pravnom značaju mogla bi biti uslov punovažnosti tog ugovora ili prost dokaz o njegovom usmenom zaključenju.

podrazumeva dve strane: produktivnu (govorenje) i receptivnu (slušanje i razumevanje). Za razliku od pisanja i čitanja, koji se mogu vremenski razdvojiti, govorenje i slušanje se po prirodi stvari odvijaju istovremeno: slušanje ne može da se odgodi. Da bi slušalac mogao da čuje to što je izgovoreno, učesnici u usmenoj komunikaciji moraju se naći na istom mestu u isto vreme. Tome se upodobljava telefonski razgovor.

Pravni posao je preduzet **u usmenom obliku** kad pravni subjekt izgovori sadržinu svoje volje zarad postizanja nekog pravnog dejstva. Kad je saopštena u usmenoj formi, volja se materijalizuje trenutno, saznatljiva je onima koji su prisutni, ali ne ostavlja trajni zapis, koji bi omogućio reprodukciju onoga što je izgovoreno. Stoga je osnovni nedostatak usmene forme to što se teško dokazuje postojanje i sadržina izjave, to jest da je nešto rečeno i šta je tačno rečeno. Taj nedostatak se tradicionalno prevazilazi obezbeđivanjem svedoka.

Usmena forma dvostranog pravnog posla podrazumeva da je zajednička volja ugovornih strana govorno uobličena, to jest da je sadržaj njihove saglasnosti izražen usmenim kazivanjem. Usmena forma ugovora je **načelno dopuštena**, osim kad je drugačije propisano ili kad se ugovorne strane unapred sporazumeju da će njihov ugovor biti punovažan samo ako bude bio zaključen u nekoj drugoj formi. Savremeni zakonodavac nikad ne propisuje obaveznu usmenu formu ugovora. Ugovor može usmeno da se zaključi uvek kad nije ni propisana ni ugovorena neka druga forma.

Treba napomenuti da izrazi **usmeno i neformalno nisu sinonimi**. Usmeno zaključeni ugovori mogu da budu strogo formalni. Kao primer za to najlakše je navesti verbalne kontrakte rimskog prava: *dotis dictio* (jednostrano formalno obećanje miraza), *iusiurandum liberti* (zakletva oslobođenika), *praediatura* (procesno jemstvo koje je kasnije menjalo svrhu) i *stipulatio* (apstraktan jednostrano-obavezujući pravni posao kojim su se preuzimale raznovrsne imovinske obaveze).⁹

b) Realna forma

Realna forma pravnog posla jeste izražavanje pravno relevantne volje **činom predaje stvari**. Predaja stvari je poseban oblik materijalizacije volje subjekta da izazove određeno pravno dejstvo. Ugovori koji se zaključuju u realnoj formi nazivaju se realnim ugovorima. Da bi realan ugovor bio formalan neophodno je da realna forma bude propisana ili ugovorena kao uslov za njegovu punovažnost.

Za zaključenje konsensualnog ugovora dovoljno je da ugovorne strane postignu saglasnost o sadržini svog ugovora, to jest da formiraju zajedničku volju o njegovom pravnom dejstvu. Saglasnost volja može biti izražena usmeno, pismeno ili elektronski, a ako je zajedničkom voljom ugovornika predviđena predaja određene stvari, ta predaja može samo da bude čin ispunjenja obaveze iz konsensualnog ugovora.

⁹ Miroslav Milošević, *Rimsko pravo*, Nomos, Beograd, 2005, 320; Paul du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, O.U.P., Oxford, 2005, 290; Martin Hogg, *Promises and Contract Law*, C.U.P., Cambridge, 2011, 110.

Nasuprot tome, realan ugovor se ne smatra zaključenim sve dok jedna ugovorna strana ne preda drugoj strani stvar na koju se taj ugovor odnosi. Predaja stvari je po svom pravnom dejstvu **akt zaključenja realnog ugovora**.

Naravno, ugovorne strane moraju biti saglasne o tome šta predaja stvari znači u pravnom smislu. Stoga ni realnog ugovora ne može biti ako ne postoji zajednička volja ugovornih strana da stupe u odnos određene sadržine. Međutim, one tu svoju saglasnost moraju da izraze predajom i prijemom stvari na koju se ugovor odnosi. Jedan ugovornik predaje stvar a drugi ugovornik tu stvar prima, sve u nameri zaključenja, i u tom času i tim činom biva zaključen realan ugovor.

c) Pismena forma

Pismena forma obezbeđuje trajnu materijalizaciju sadržine pravnog posla. U najširem smislu to je potpisani tekst izjave na ispravi. Pismena forma pravnog posla sastoji se iz najmanje dva elementa. To su: (a) **tekst izjave volje** pravnog subjekta koji preduzima pravni posao, napisan elektronskim ili mehaničkim uređajem za pisanje ili rukom i (b) **svojeručni potpis tog subjekta**. Tekst izjave i svojeručni potpis uvek se nalaze na nekom telesnom predmetu, najčešće na hartiji, koji se naziva ispravom i predstavlja trajni zapis sadržine pravnog posla. Ugovornik koji ne zna da piše staviće na ispravu rukoznak overen od dva svedoka ili od suda odnosno drugog nosioca javnih ovlašćenja. Pismena forma pravnog posla omogućava odloženi neposredni uvid u sadržinu izjave nečije pravno relevantne volje. Za razliku od usmene forme, kod koje se ne mogu razdvojiti govorenje i slušanje, pismena forma omogućava odloženo čitanje napisanog, to jest razdvajanje produktivne i receptivne faze u verbalnoj komunikaciji.

Postoji oboriva zakonska pretpostavka potpunosti pismene isprave o pravnom poslu. Kad je ugovor zaključen u posebnoj formi, na osnovu zakona ili po volji strana, uzima se da među stranama važi samo ono što stoji u toj ispravi. Ipak, punovažne su i (a) istovremene usmene pogodbe o sporednim tačkama o kojima u formalnom ugovoru ništa nije rečeno, ako nisu u suprotnosti s njegovom sadržinom ili protivne cilju propisane forme, i (b) istovremene usmene pogodbe kojima se smanjuju ili olakšavaju obaveze jedne ili obe strane ako je posebna forma propisana samo u interesu ugovornika.

d) Vrste pismene forme

Postoje dve vrste pismene forme pravnog posla: **obična i kvalifikovana**.

Obična pismena forma je svojeručno potpisana isprava na kojoj je elektronskim ili mehaničkim uređajem za pisanje ili rukom napisana sadržina pravnog posla. Elementi obične pismene forme ugovora jesu tekst ugovora, to jest pismeni izraz sadržine ugovora o kojoj su strane saglasne, i njihovi svojeručni potpisi. Tekst ugovora može da napiše, otkuca ili odštampa jedna od ugovornih strana ili neko treće lice. Običaj je da se isprava o pravnom poslu datira.

Zakonom je izričito propisano da je zahtev pismene forme ispunjen kad strane razmene pisma, ali i onda kad se sporazumeju nekim sredstvom koje omogućava da se sa izvesnošću utvrde sadržina i davalac izjave. Kao primer za to sredstvo naš zakonodavac navodi teleprinter, što je bilo u skladu s vremenom kad je ZOO usvojen. Teleprinteri su električne pisače mašine koje su mogle međusobno da komuniciraju putem zatvorene i kontrolisane teleks mreže, nalik fiksnoj telefoniji. Kao što je poznato, oni se više ne koriste. U današnje vreme trajni elektronski zapis ugovora koji je usmeno zaključen može da se obezbedi razmenom elektronske pošte, odnosno da se sačuva na raznim nosačima, kao što su DVD, CD-ROM, memorijska kartica i hard-disk računara. Taj zapis je prost dokaz o usmeno zaključenom ugovoru. Na primer, garantni list je isprava o garanciji, a garancija je izjava volje kojom proizvođač jemči odnosno obećava ispravno funkcionisanje stvari u toku određenog vremena, počev od njene predaje kupcu. Trgovac je dužan da potrošaču preda garantni list u pismenoj ili elektronskoj formi ili na drugom trajnom nosaču zapisa, kao prost dokaz o garanciji. Propuštanje da se taj dokaz obezbedi prekršajno se kažnjava, ali sama izjava o garanciji neće zbog toga biti ništava; ona obavezuje trgovca i kad je usmeno data.

Kad je pismena forma ugovora propisana zakonom, trajni elektronski zapis teksta ugovora može da zameni propisanu pismenu formu samo ako taj zapis omogućava da se sa izvesnošću utvrdi identitet ugovornih strana. Svojeručni potpis kao element pismene forme osigurava da je ugovor zaključilo lice koje je kao ugovornik označeno na ispravi o ugovoru. Običnu pismenu formu stoga može da zameni samo ono sredstvo koje pruža iste garantije, to jest obavlja funkciju autentifikacije. Na primer, elektronska forma je savremeno sredstvo koje može zameniti običnu pismenu formu ugovora. Ona u sebi mora da sadrži odgovarajuće elektronske potpise ugovornih strana, koji predstavljaju adekvatan supstitut za njihove svojeručne potpise.

Nije retkost da se zakonom propiše da je trgovac dužan da potrošača o nečemu obavesti u predugovornoj fazi ili tokom trajanja ugovornog odnosa. Zakonodavac obično zahteva da trgovac pruži određena **obaveštenja na trajnom nosaču zapisa** i propisuje građanskopravne i kaznenopravne sankcije za trgovca koji tu dužnost ne obavi na propisani način. Trajni nosač zapisa definiše se kao svaki instrument koji omogućava da se podaci pohrane da bi kasnije moglo da im se pristupi, odnosno da bi mogli da se reprodukuju u neizmenjenom obliku, kao što su papir, elektronska pošta, CD-ROM, DVD, memorijska kartica i hard-disk računara.¹⁰

Trajni nosač zapisa nije forma pravnog posla nego telesni predmet na kom se može zapisati sadržina pravnog posla ili neko obaveštenje ili obična beleška, i to (a) ispisivanjem na hartiji ili drugom materijalu, kao što su drvo i glina, s kog se tekst može neposredno pročitati, ili (b) utiskivanjem na predmetima kao što su bušena kartica, CD-ROM i DVD, s kojih se tekst čita mehaničko-računarski i ne može

¹⁰ Čl. 5, st. 1, t. 44 Zakona o zaštiti potrošača – ZPP, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2021.

se menjati, ili pak (c) kao elektronski dokument, recimo, na memorijskoj kartici, s koje se čita pomoću računara i podleže promenama. Zapis je, dakle, neko pismeno ili elektronski dokument, a nosač zapisa je medij koji omogućava čuvanje, čitanje i reprodukciju onoga što je zapisano. Tako je, na primer, pre zaključenja ugovora o osiguranju i tokom trajanja ugovornog odnosa osiguravač dužan da ugovarača osiguranja obavesti o mnogo čemu, u pismenoj formi ili na drugom trajnom nosaču podataka, što omogućava da se podaci čuvaju, da im se pristupi i da se reprodukuju u neizmenjenom obliku.¹¹ Takođe, trgovac je dužan da na trajnom nosaču zapisa obavesti potrošača da može i elektronskim putem da ostvari svoje pravo na odustanak od ugovora zaključenog na daljinu ili van poslovnih prostorija trgovca.¹²

Ipak, treba primetiti da se u tim slučajevima ne radi o zakonskoj formi ugovora nego o **zakonskoj formi dugovanih obaveštenja**. Jedan ugovornik je dužan da pre zaključenja ugovora, u vreme zaključenja ili tokom trajanja ugovornog odnosa obavesti drugu stranu o nečemu i da to učini na način koji omogućava da se dati podaci sačuvaju, da im se ponovo pristupi i da se štampaju odnosno da se na drugi način reprodukuju dok god je to potrebno s obzirom na svrhu i prirodu ugovora. **Teret dokazivanja** da je obaveštenje učinjeno u propisanoj formi snosi ono lice čija je to obaveza. Obaveštenje se može učiniti, na primer, na hartiji bez svojeručnog potpisa, koja se šalje poštom ili predaje adresatu na ruke, a u nekim slučajevima ono se i ističe u prostorijama trgovca, tako da potencijalni saugovornik može da ga pročita i ponese sa sobom. Takođe, obaveštenje može da se učini u obliku elektronskog dokumenta bez elektronskog potpisa, koji se šalje elektronskom poštom, predaje adresatu na memorijskoj kartici, a u nekim slučajevima se postavlja onlajn, tako da ga drugi mogu snimiti ili odštampati.

Kvalifikovana pismena forma podrazumeva sve što i obična pismena forma, a to znači sadržinu pravnog posla i svojeručne potpise lica koja preduzimaju posao na telesnom predmetu (ispravi), ali traži još nešto, čime se ova forma dodatno kvalifikuje i što je čini strožom od obične pismene forme. Ta dopuna se naziva **dodatnim formalnostima**. Na primer, ponekad se zahteva da lice koje preduzima određeni pravni posao svojeručno ispiše tekst pravnog posla na ispravi (olografski testament) ili da u prisustvu svedoka prizna ispravu za svoj pravni posao (alografski testament). Dodatna formalnost se nekad sastoji u tome što nosilac javnih ovlašćenja participira u zaključenju ugovora tako što overava (legalizuje) potpise ugovornih strana, ili potvrđuje (solemnizuje) njihovu privatnu ispravu o pravnom poslu, ili pak za ugovornike sačinjava javnu ispravu u odgovarajućem postupku. Na primer, pre nego što je kod nas uvedeno javno beležništvo, ugovori na osnovu kojih se može preneti pravo svojine na nepokretnosti, kao što su prodaja, poklon i razmena,

¹¹ Čl. 82–84 Zakona o osiguranju – ZO, *Službeni glasnik RS*, br. 139/2014 i 44/2021.

¹² Čl. 27 ZZP.

zaključivani su u formi javno overene (legalizovane) isprave. Potpisi strana na tim ugovorima morali su biti overeni kod suda. Ugovor o doživotnom izdržavanju i ugovor o ustupanju i raspodeli imovine za života zaključivani su u formi javno potvrđene (solemnizovane) isprave.

U našem pozitivnom pravu, najvažnije su kvalifikovane pismene forme za koje dodatnu formalnost predstavlja **učešće javnog beležnika**.¹³ Tu spadaju javno overena isprava, javno potvrđena isprava i javno sastavljena isprava.

Forma **javnobeležnički overene** isprave je kvalifikovana pismena forma koja obuhvata (a) običnu pismenu formu i (b) klauzulu o overi potpisa (legalizacionu klauzulu). Overavanjem potpisa javni beležnik potvrđuje da je podnosilac isprave, čiji je identitet prethodno utvrdio, u njegovom prisustvu svojeručno potpisao podnetu ispravu, odnosno da je potpis koji se već nalazi na podnetoj ispravi priznao za svoj. Javni beležnik nije odgovoran za sadržinu podnete isprave, niti je dužan da utvrđuje ima li podnosilac pravo da potpiše tu ispravu. Iz toga proizlazi da je samo **legalizaciona klauzula** javna isprava, to jest da samo ona ima punu dokaznu snagu. Što se svega ostalog tiče, javno overena isprava nije ništa drugo do privatna (nejavna) isprava, koja podleže oceni po slobodnom sudijskom uverenju.¹⁴

Forma **javnobeležnički potvrđene** privatne (nejavne) isprave jeste kvalifikovana pismena forma koja obuhvata (a) običnu pismenu formu i (b) solemnizacionu klauzulu (klauzulu o potvrđivanju). Javno potvrđivanje se vrši stavljanjem solemnizacione klauzule na ispravu o pravnom poslu. Tom klauzulom javni beležnik potvrđuje da je ugovornim stranama u njegovom prisustvu pročitana isprava, da su strane izjavile da ta isprava verno i potpuno odgovara njihovoj volji i da su je svojeručno potpisale. Prilikom potvrđivanja isprave o pravnom poslu, javni beležnik je dužan da licima koja preduzimaju pravni posao objasni smisao tog posla, da im ukaže na njegove posledice, da ispita da li je pravni posao dozvoljen, odnosno da nije u suprotnosti s prinudnim propisima, javnim poretkom i dobrim običajima. Osim toga, javni beležnik je dužan da ispita imaju li strane pravnu i poslovnu sposobnost koja se traži za preduzimanje pravnog posla i jesu li ovlašćene da preduzmu taj posao, te da proveri da li je zastupnik ili punomoćnik ugovorne strane poslovno sposoban i ovlašćen da izjavi volju u njeno ime. Zbog svega toga **celovita javno potvrđena isprava**, a ne samo njena solemnizaciona klauzula, ima svojstvo javne isprave i punu dokaznu snagu.¹⁵

¹³ D. Đurđević, 25–27.

¹⁴ Zakonsku formu javno overene isprave kod nas danas imaju, na primer, nasledna izjava, ugovor o osnivanju privrednog društva i ugovor o prenosu udela u društvu s ograničenom odgovornošću. Povrh toga, svaki pravni posao može se sačiniti u formi javnobeležnički overene isprave, osim kad je zakonom propisano da se takvi poslovi zaključuju u strožoj formi, kao što su javno potvrđena ili javno sastavljena isprava.

¹⁵ Zakonsku formu javno potvrđene (solemnizovane) isprave kod nas danas imaju, na primer: (a) ugovori na osnovu kojih se stiče pravo svojine na nepokretnostima, kao što su prodaja, razmena i poklon;

Forma **javno sastavljene** isprave najstroža je kvalifikovana pismena forma pravnog posla, koja sadrži najveći broj dodatnih, kvalifikujućih formalnosti. U sastavljanju javne isprave učestvuje državni organ ili drugi nosilac javnih ovlašćenja, a kad ispravu sačinjava javni beležnik, onda se forma javno sastavljene isprave naziva još i javnobeležnički zapis. Takvu ispravu sastavlja javni beležnik u posebnom vanparničnom postupku, po kazivanju lica koje preduzima određeni pravni posao, a kad se radi o ugovoru, po kazivanju ugovornih strana. Poput solemnizovane isprave, **ceo javnobeležnički zapis ima svojstvo javne isprave** – čitava isprava, a ne samo neki njen deo. Kad sastavlja ispravu o ugovoru, javni beležnik je dužan da utvrdi identitet ugovornih strana, da strane upozna sa sadržinom ugovora koji zaključuju te da ih pouči o njegovim pravnim posledicama. Javnobeležnički zapis ima istu dokaznu snagu kao da je sačinjen u sudu ili pred drugim državnim organom. Povrh toga, pod uslovima koji su određeni zakonom, javnobeležnički zapis može imati snagu izvršne isprave. U osnovnim crtama, javnobeležnički zapis je izvršna isprava ako je u njemu utvrđena određena obaveza na činidbu o kojoj se strane mogu sporazumeti i ako sadrži izričitu izjavu dužnika da se na osnovu te isprave može neposredno sprovesti prinudno izvršenje.¹⁶

e) Elektronska forma

Razvoj digitalnih tehnologija omogućio je da se u savremenom pravnom prometu sadržina ugovora iskazuje u obliku elektronskog dokumenta. Od kada znamo za pismo, sadržina ugovora se može zapisati na hartiji ili na nekom drugom telesnom predmetu. Povrh toga, danas se sadržina ugovora može zabeležiti i u obliku digitalnog zapisa, koji je pogodan za elektronsko čuvanje, obradu i prenošenje.

Digitalni zapis sadržine pravnog posla predstavlja elektronski dokument, koji ima svoj (a) unutrašnji prikaz, to jest tehničko-programsku stranu koju čita mašina i koja u principu nije od interesa za ugovornike, a ima i (b) spoljašnji, vizuelni prikaz sadržine ugovora, za čije nam je čitanje neophodan računar.

(b) ugovor o hipoteci i založna izjava (ako ne sadrže izričitu izjavu obavezanog lica da se na osnovu njih može po dospelosti obaveze neposredno sprovesti prinudno izvršenje); (c) ugovor kojim se zasnivaju stvarne ili lične službenosti; (d) ugovor kojim supružnici odnosno budući supružnici uređuju svoje imovinske odnose na postojećoj ili budućoj imovini (bračni ugovor). I drugi ugovori se mogu sačiniti u formi javnobeležnički potvrđene isprave, ako se strane tako sporazumeju, izuzev ugovora koji se po zakonu zaključuju u strožoj formi javno sastavljene isprave.

¹⁶ Čl. 85 Zakona o javnom beležništvu – ZJB, *Službeni glasnik RS*, br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 (drugi zakon), 93/2014 (drugi zakon), 121/2014, 6/2015 i 106/2015. Takođe, na osnovu javnobeležničkog zapisa može neposredno da se izvrši upis u javni registar, ako zapis sadrži izjavu kojom dužnik na to izričito pristaje. Zakonsku formu javnobeležničkog zapisa kod nas imaju ugovori o raspolaganju nepokretnostima poslovno nesposobnih lica; sporazum o zakonskom izdržavanju; ugovor o hipoteci i založna izjava (ako sadrže izričitu izjavu obavezanog lica da se na osnovu njih može po dospelosti obaveze neposredno sprovesti prinudno izvršenje, bilo sudskim bilo vansudskim putem). Povrh toga, ugovornici mogu da se sporazumeju o tome da će njihov ugovor proizvoditi pravno dejstvo samo ako bude bio zaključen u formi javnobeležničkog zapisa.

Setimo se da pismena forma ugovora podrazumeva ispravu o pravnom poslu, na kojoj se nalaze tekst sadržine ugovora i svojeručni potpisi ugovornih strana. Pismena forma ugovora, dakle, nije puki ispis njegove sadržine na telesnom predmetu, nego je još neophodno da se ugovornici svojeručno potpišu na tu ispravu, tako da se identifikuju i priznaju tekst ugovora kao svoj. Isto se može kazati za ugovore zaključene u elektronskoj formi.

Elektronska forma ugovora obuhvata (a) elektronski dokument, to jest digitalni zapis sadržine ugovora, i (b) elektronske potpise ugovornika, koji se tako identifikuju i prihvataju tekst ugovora kao svoj. Elektronski potpis, kao i svojeručni potpis, mora biti potpis fizičkog lica. Kad ugovor zaključuje pravno lice, koristi se elektronski potpis onog fizičkog lica koje je ovlašćeno da zastupa to pravno lice pri zaključenju ugovora.

Postoje tri vrste elektronskog potpisa: običan, napredni i kvalifikovani.

Običan elektronski potpis je skup podataka u elektronskom obliku koji su pridruženi i logički povezani s drugim (potpisanim) elektronskim podacima, tako da se elektronskim potpisom potvrđuje integritet tih elektronskih podataka i identitet potpisnika. To je, dakle, skup elektronskih podataka koji zajedno potvrđuje sadržinu elektronskog dokumenta i identitet lica koje je potpisalo taj dokument.

Napredni elektronski potpis je kredibilniji od običnog, jer pouzdanije potvrđuje integritet potpisanih podataka i identitet potpisnika. Potpisnik je jedini koji kontroliše upotrebu svog naprednog elektronskog potpisa. Svaka naknadna izmena potpisanih podataka može da se utvrdi, a potpisani podaci se ne mogu krišom menjati. Napredni elektronski potpis, dakle, omogućava da se pouzdanije identifikuje potpisnik i detektuju naknadne izmene potpisanog dokumenta. Napredni potpis se ne može kopirati s elektronskog dokumenta da bi se ponovo koristio; potpisani dokument ne može da se izmeni a da o tome ne ostane elektronski trag. **Kvalifikovani elektronski potpis** je posebna vrsta naprednog elektronskog potpisa, opremljen kvalifikovanim sertifikatom koji izdaje nadležno sertifikaciono telo.¹⁷ Kvalifikovani elektronski potpis je po zakonu izjednačen sa svojeručnim potpisom. To je najpouzdaniji elektronski potpis: s njim je najsigurnije da elektronski podaci nisu menjani nakon što su potpisani, te da je dokument potpisalo lice čiji je to potpis, to jest upravo onaj ko je ovlašćen da se stavljanjem tog potpisa identifikuje i prizna elektronski dokument kao svoj.

ZOO ne pominje elektronsku formu ugovora, ali predviđa da je zahtev pismene forme ispunjen ako se strane sporazumeju nekim drugim sredstvom koje omogućava da se sa izvesnošću utvrde sadržina i davalac izjave. Odskora je propisano da kvalifikovani elektronski potpis ima isto pravno dejstvo kao i svojeručni potpis.

¹⁷ Za sada postoje sertifikaciona tela Pošte Srbije, Privredne komore Srbije, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva odbrane i druga.

Osim toga, kvalifikovani elektronski potpis može da zameni overu (legalizaciju) svojeručnog potpisa, ako je to propisano posebnim zakonom.¹⁸

Ugovornim stranama, dakle, kod nas na raspolaganju stoje sledeće opcije. Prvo, **kad zakonom nije propisana forma**, strane mogu zaključiti u elektronskoj formi, koristeći običan, napredni ili kvalifikovani elektronski potpis. Čak, ugovor mogu zaključiti i prostom razmenom elektronske pošte. Takođe, slobodne su da u elektronskoj formi obezbede prost dokaz o usmeno zaključenom ugovoru. Drugo, **kad je zakonom propisano da se ugovor zaključuje u pismenoj formi**, ugovorne strane mogu zameniti propisanu formu samo onom elektronskom formom koja je snabdevena njihovim kvalifikovanim elektronskim potpisima jer su samo takvi elektronski potpisi po zakonu izjednačeni sa svojeručnim potpisima. Ni običan ni napredni elektronski potpis nisu dovoljni da bi se njihovim stavljanjem na elektronski dokument mogao ispuniti zahtev zakonodavca da određeni ugovor bude zaključen u pismenoj formi. Treće, **kad je zakonom određeno da se ugovor sačinjava u formi javno overene isprave** (legalizacija potpisa), propisanu formu može zameniti elektronska forma koja sadrži kvalifikovane elektronske potpise ugovornika samo ako je takva zamena posebno dopuštena zakonom. I četvrto, kad je zakonom propisano da se ugovor zaključuje u formi **solemnizovane isprave ili javnobeležničkog zapisa**, propisana forma se ne može zameniti elektronskom formom, čak ni onom koja sadrži kvalifikovane elektronske potpise.

Poslednje pitanje koje treba pomenuti zbog potpunog uvida u ovaj relativno nov pravni režim tiče se odnosa originala i kopije elektronskog dokumenta. Naime, elektronski dokument može biti izvorno elektronski ili pak može nastati digitalizacijom (na primer, skeniranjem) isprave koja izvorno nije elektronska. Takođe, elektronski dokument štampanjem može da dobije fizički oblik, a može se i umnožavati elektronskim putem. U tom obilju situacija treba videti šta se smatra originalom, a šta su kopije te šta je potrebno da bi se neka kopija po svome dejstvu ili značaju izjednačila s originalom.

(a) Elektronski dokument koji je izvorno nastao u elektronskom obliku smatra se originalom. (b) Originalom se smatra i svaki drugi elektronski dokument koji ima istovetan digitalni zapis. (c) Štampanjem spoljne forme elektronskog dokumenta, to jest njegovog vizuelnog prikaza, može da se izradi kopija tog dokumenta na hartiji. Takva kopija može se overiti kod javnog beležnika. Overavanjem kopije javni beležnik potvrđuje da je kopija isprave istovetna s kopiranim ispravom. Javni beležnik može potvrditi da je odštampani primerak podudaran sa izvornim elektronskim dokumentom ako je štampanje tog primerka obavljeno pod njegovim nadzorom. Pre nego što overi štampani primerak elektronskog dokumenta, javni beležnik je dužan da

¹⁸ Čl. 50 Zakona o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja u elektronskom poslovanju, *Službeni glasnik RS*, br. 94/2017 i 52/2021.

ispita da li je upotrebljen kvalifikovani elektronski potpis. U klauzuli o overavanju mora da naznači da je reč o odštampanom primerku elektronskog dokumenta. (d) Elektronski dokument može nastati digitalizacijom izvornog dokumenta čija forma nije elektronska, recimo, skeniranjem stranica papira na kojima je ispisan tekst ugovora. Takav elektronski dokument smatra se kopijom izvornog dokumenta koji nije elektronski. Overavanjem te kopije javni beležnik potvrđuje da je elektronska kopija isprave istovetna s kopiranom ispravom. Potrebno je da se podneta isprava digitalizuje pred javnim beležnikom. On potom unosi svoj kvalifikovani elektronski pečat u digitalizovanu kopiju kojim potvrđuje njenu istovetnost s izvornom ispravom koja nije elektronska.¹⁹

4. Čemu služi forma?

U modernom pravu, osnovni princip je sloboda izbora forme sopstvenih izjava volje. Učesnici u pravnom prometu slobodno biraju oblik u kom će saopštiti svoju volju. Pravni poslovi načelno proizvode nameravana pravna dejstva bez obzira na formu u kojoj su preduzeti. Načelo autonomije volje prožima sve građanske kodifikacije od XIX veka do danas. Iz njega proizlazi sloboda ugovaranja, koja podrazumeva i slobodan izbor forme ugovora i drugih pravnih poslova. Taj **princip slobodnog izbora forme** pravnog posla danas se naziva konsensualizam i razume se kao suprotnost načelnom formalizmu starih prava. Konsensualizam proizlazi iz slobode ugovaranja i znači da svi načini na koje se može izraziti pravno relevantna volja jednako vrede. Slobodan izbor oblika u kom će se izjaviti volja odgovara praktičnim potrebama ubrzanog i omasovljenog prometa robe i usluga.

Kad nema forme, nema ni posla. Pravno relevantna volja mora da se izrazi, manifestuje, učini saznatljivom drugima da bi mogla da proizvede pravno dejstvo. Pravni posao nije skrivena, nesaopštena, unutrašnja volja nego je to izjavljena volja. Ta neophodnost da se volja iskaže, da se materijalizuje, znači da svaki pravni posao po prirodi stvari mora imati nekakvu formu. Forma je nužnost, jer volja mora da se ispolji, da zadobije oblik, da bi mogla pravno da deluje. Pod svrhom forme se stoga ne misli na funkciju forme kao takve, nego na funkciju određene forme koja je obavezna za neki pravni posao. Pitanje nije zašto ugovor ima formu, nego zašto je zakonom ograničen slobodan izbor forme, to jest čemu služi forma koja je za određene ugovore propisana kao obavezna.

¹⁹ Na margini: elektronski potpis može imati samo fizičko lice, dok elektronski pečat može da ima i pravno lice odnosno organ pravnog lica. Kao i potpis, elektronski pečat može biti običan, napredan i kvalifikovan. Kad organ javne vlasti donosi akt u obliku elektronskog dokumenta, onda kvalifikovani elektronski pečat tog organa, ili kvalifikovani elektronski potpis ovlašćenog lica u tom organu, zamenjuju pečat organa i svojeručni potpis ovlašćenog lica. Za kvalifikovani elektronski pečat važi zakonska pretpostavka očuvanosti integriteta i tačnosti porekla podataka za koje je vezan.

U francuskoj teoriji je rečeno da konsenzualizam odgovara jakim, zrelim i poštenim ugovornicima. S jedne strane, konsenzualizam je jednostavan, ubrzava promet, pogoduje ekonomiji. S druge strane, on otvara mogućnost olakog i nepromišljenog obvezivanja, ostavlja treća lica bez pouzdanog svedočanstva o postojanju i sadržini tuđih ugovora, a sami ugovornici lakše dospevaju u nesaglasje oko toga jesu li obavezani ugovorom ili pak nisu.²⁰

To znači da obavezna forma ima i neke manjkavosti. Ona usporava promet, stvara dodatne troškove za ugovorne strane, a ponekad ih i navodi na pogrešan zaključak da im puko poštovanje određene forme garantuje punovažnost preduzetog posla. Ova poslednja manjkavost naročito pogađa formu javne overe potpisa. Zahtev forme može i da pogoduje nesavesnoj strani koja, pozivajući se na manjkavosti u formi ugovora, zapravo želi da izigra obavezu koju je na sebe prihvatila.²¹

Koja je svrha forme pravnih poslova u savremenom pravu? Jasno je da danas forma nema sakralnu ulogu, više se ne smatra da obaveze nastaju iz obreda ili verbalne formule. Formalizam načelno ne odgovara uslovima slobodne trgovine. Zadana forma pravnog posla usporava pravni promet i stvara troškove. Međutim, u nekim oblastima poslovanja, kao što su **bankarstvo i osiguranje**, forma pravnih poslova je i dalje veoma važna. Koja je današnja funkcija forme, čemu ona služi?

Prvo, forme koje obezbeđuju trajni zapis sadržine ugovora omogućavaju da ugovorne strane i treća zainteresovana lica kasnije ostvare uvid u postignutu saglasnost, to jest da se uvere da je ugovor zaključen i na šta se odnosi, što je osobito važno kod trajnih ugovornih odnosa i kad se na osnovu ugovora prenosi svojina ili neko drugo stvarno pravo. Forma ugovora ima **dokaznu funkciju**, na primer u slučaju spora o postojanju ili sadržini ugovora, ili kad strane treba da obaveste treća lica o svom ugovornom odnosu, odnosno kad jedna od njih treba da pokaže osnov svog sticanja i tako dalje.

Privatna isprava o ugovoru koja je sačinjena u običnoj pismenoj formi ili u elektronskoj formi služi kao običan dokaz o zaključenju i sadržini ugovora i podleže slobodnoj sudijskoj oceni. Nasuprot tome, javne isprave o pravnim poslovima, to jest kvalifikovane pismene forme u čijem sačinjavanju učestvuje nosilac javnih ovlašćenja (pre svega javni beležnik), imaju punu dokaznu snagu, to jest dokazuju istinitost onoga što je u njima potvrđeno ili određeno. Međutim, tu postoji gradacija. (a) Kad je ugovor zaključen u formi javno overene isprave, svojstvo javne isprave ima samo legalizaciona klauzula: u slučaju spora o tome ko je potpisao određenu ispravu, sud je dužan da uzme da je ispravu potpisalo ono lice koje je označeno kao potpisnik u klauzuli o overi potpisa. Što se svega ostalog tiče, javno overena isprava nije ništa drugo do privatna isprava, koja podleže oceni po slobodnom sudijskom uverenju.

²⁰ Phillippe Malaurie, Laurent Aynes, Phillippe Stoffel-Munck, *Droit des obligations*, L.G.D.J., Paris, 2017, 305–306.

²¹ Hugh Beale *et al.*, *Cases, Materials and Text on Contract Law*, Hart Publishing, Oxford, 2019, 396.

(b) Kad je pak ugovor zaključen u formi solemnizovane isprave ili javnobeležničkog zapisa, svojstvo javne isprave i punu dokaznu snagu ima celovita isprava o pravnom poslu, a ne samo neki njen deo.

Drugo, određene forme ugovora obezbeđuju da ugovornici budu bolje informisani o sadržini, značaju i pravnim posledicama ugovora u koji stupaju, što strane štiti od lakomisenog i pre nagljenog obvezivanja i pristajanja na rizike koje ne razumeju. Takvu **zaštitnu funkciju** imaju pre svega forme koje podrazumevaju da nosilac javnih ovlašćenja koji učestvuje u sačinjavanju isprave o pravnom poslu upozori ugovornike na nešto ili da odbije da sačini ispravu o ništavom poslu. Na primer, javni beležnik je po zakonu dužan da upozori strane da su njihove izjave nejasne, nerazumljive ili dvosmislene, ili da odbije da sačini ispravu o pravnom poslu ako utvrdi da volja ugovornika nije ozbiljna i slobodna, ili da je ugovor koji strane žele da zaključe suprotan imperativnim propisima, javnom poretku ili dobrim običajima. Povrh toga, javni beležnik sastavlja zapis po kazivanju ugovornih strana i pri tome im pomaže da njihova saglasna volja bude jasno izražena i pravno dopuštena.

Treće, neke forme pružaju garancije da je određeni posao preduzelo baš ono lice koje je kao takvo označeno na ispravi o pravom poslu i da tekst isprave odgovara sadržini izjavljene volje. To se naziva **autentifikacionom funkcijom forme** i naročito je izraženo kod javnobeležničkih formi, jer javni beležnik utvrđuje identitet ugovornih strana, njihovih zastupnika i drugih učesnika u postupku i tim radnjama koje je dužan da preduzme on svodi na minimum mogućnost falsifikovanja i naknadnog manipulisanja tekstem isprave.²²

Konačno, nesporno je da strogi formalizam usporava pravni promet. Zahtev forme nalaže da strane zastanu i ispune sve što je potrebno da volju izraze baš u onom obliku koji se od njih traži. To im stvara dodatne troškove, oduzima vreme i generalno poskupljuje transakciju. Međutim, upravo najstrože forme (one koje obezbeđuju da isprava o pravnom poslu ima dejstvo izvršne isprave) u krajnjem ishodu mogu da ubrzaju pravni promet, to jest da osetno **skrate vreme koje je potrebno za naplatu** ugovornih potraživanja.

5. Kada je forma obavezna?

Bitna forma ugovora može biti propisana zakonom ili ugovorena između strana. Ako je forma po zakonu bitna, strane mogu sporazumom samo da je **pooštre**; ne mogu sporazumno da olakšaju ili isključe zakonsku formu: forma koja je propisana kao uslov za punovažnost ugovora može da se zameni strožom formom, to jest formom koja sadrži sve što i propisana forma i tome dodaje još neku formalnost. Zakonom se može predvideti i **konkurencija bitnih formi**, to jest propisati više formi od kojih je jedna dovoljna za punovažno zaključenje ugovora.

²² D. Đurđević, 28–30.

Kad je forma **ugovorena**, a ne propisana, izvršenje ugovora bez poštovanja te forme treba razumeti kao odustanak ugovornih strana od sporazuma o formi koji su ranije zaključile.²³ Kad je pak konstitutivna forma ugovora **propisana**, a ne ugovorena, ugovor ne proizvodi nameravano pravno dejstvo ako nije zaključen u toj formi. Apsolutna ništavost je građanskopravna sankcija za nepoštovanje konstitutivne forme. Međutim, za razliku od ugovora koji su ništavi zbog nekog drugog uzroka, ugovor koji je ništav zbog nedostatka propisane forme može da se osnaži izvršenjem.²⁴

Do osnaženja (konvalidacije) izvršenjem dolazi po izuzetku, kad se kumulativno steknu zakonom predviđeni uslovi. (a) Prvi uslov je da je za zaključenje ugovora **propisana pismena forma**.²⁵ (b) Drugi uslov je da su strane **izvršile svoje ugovorne obaveze** u celini ili u pretežnom delu. (c) I treće, ugovor se ne može osnažiti izvršenjem ako bi to bilo u suprotnosti sa **svrhom forme**, odnosno ako bi se takvim osnaženjem očigledno osujetio cilj zbog kog je forma propisana.

Na primer, nije dopušteno da se izvršenjem osnaži ugovor kome nedostaje forma propisana u cilju zaštite javnog interesa, ali je dopušteno takvo osnaženje kad je ugovor izvršen, a forma koja nije poštovana pri njegovom zaključenju trebalo je da upozori strane na složenost pravnog posla i da umanjí opasnost od spora o njegovom postojanju i sadržini. Izvršenjem se, recimo, može osnažiti ugovor o građenju ili ugovor o deobi, ali nije dopušteno da se na taj način osnaži ugovor na osnovu kog se stiće pravo svojine na nepokretnosti. Ugovor o osiguranju treba svrstati među ugovore koji mogu da se osnaže izvršenjem.

6. Šta je to paralelizam formi?

Paralelizam formi je izraz kojim se označava **vezanost formi dva pravna posla**. On se ne pretpostavlja na osnovu same činjenice što su neki poslovi povezani, nego se mora posebno propisati ili predvideti ugovorom, u opštim granicama slobode ugovaranja. Ako paralelizam formi nije posebno predviđen, forma jednog posla traži se samo za taj posao, a ne i za druge poslove koji nastaju u vezi s njim. Na primer, zakonom je određeno da sporazum o ugovornoj kazni mora biti u zakonskoj formi ugovora iz kog potiče obezbeđena obaveza; ponuda i prihvát moraju se učiniti u formi koja je propisana za ugovor; pristanak na ustupanje ugovora je punovažan

²³ Recimo, ako su se strane sporazumele da pooštre zakonsku pismenu formu ugovora tako što će svoje potpise overiti kod javnog beležnika, ali potom taj ugovor zaključe u običnoj zakonom propisanoj pismenoj formi, treba uzeti da su prećutno odustale od ugovorenog pooštrenja.

²⁴ Čl. 73 ZOO.

²⁵ Kao što je rečeno, pismena forma može da bude obična ili kvalifikovana. Ugovor kome nedostaje forma može da se osnaži ispunjenjem samo ako je to u skladu s ciljem propisane forme. Ispunjenjem po pravilu mogu da se osnaže samo oni ugovori za koje je propisana obična pismena forma. To je zato što konvalidacija ispunjenjem po pravilu nije u skladu s ciljevima zbog kojih se propisuju kvalifikovane pismene forme.

samo ako je dat u formi koja je zakonom propisana za ustupljeni ugovor; predugovor proizvodi pravno dejstvo samo ako se zaključi u formi koja je zakonom propisana kao uslov za punovažnost glavnog ugovora;²⁶ ugovor za koji je propisana forma javnobeležničkog zapisa može sporazumno da se raskine, izmeni ili dopuni jedino u istoj toj formi.²⁷

Forma koja je zakonom propisana za neki ugovor načelno se traži i za punomoćje i za saglasnost trećeg lica za zaključenje tog ugovora. Međutim, kad je za ugovor propisana forma javno potvrđene isprave ili javnobeležničkog zapisa, dovoljno je da potpis vlastodavca na punomoćju odnosno potpis trećeg lica na dozvoli ili odobrenju za zaključenje ugovora bude overen (legalizovan).²⁸

II. POSEBNO O FORMI UGOVORA O OSIGURANJU U SISTEMU ZOO

1. Delatnost osiguranja i pravni poslovi osiguravača

Delatnost osiguranja je **poslovna delatnost osiguravača**, koja se ubraja u posebno regulisane, specijalizovane poslovne delatnosti, poput bankarske delatnosti i delatnosti davalaca lizinga. Nadzor nad obavljanjem delatnosti osiguranja vrši Narodna banka Srbije.²⁹

Delatnost osiguranja je, dakle, posebno uređena privredna delatnost ili, kako se to moderno kaže, *industrija*, koja ima svoje regule, unutrašnju logiku i ekonomske zakonitosti. Osnovna svrha te delatnosti jeste zaštita od rizika kojima je izložena osigurana imovina ili osigurano lice. Zaštita se pruža posteriorno, to jest kad se realizuje osigurani rizik, i to tako što se obezbeđuje naknada pretrpljene štete ili isplata određene sume. Povrh toga, delatnost osiguranja može imati i dopunsku, sasvim ograničenu, preventivnu funkciju: poslovna delatnost osiguravača obuhvata i preduzimanje pojedinih mera zarad sprečavanja i otklanjanja opasnosti koje ugrožavaju osiguranu imovinu ili osigurana lica. Međutim, ustanova osiguranja je **prevashodno reaktivna**: osnovna funkcija osiguranja jeste reparacija, to jest da se poprave, otklone ili makar umanje posledice osiguranog slučaja koji se već ostvario u imovinskoj ili u ličnoj sferi osiguranika.³⁰

Umesto da sam snosi vlastite rizike, osiguranik se plaćanjem premije priključuje **zajednici rizika** i tako socijalizuje sopstveni osigurani rizik, to jest deli ga s drugim

²⁶ Čl. 271 i 38, čl. 145, st. 3 i čl. 45, st. 2 ZOO.

²⁷ Čl. 82, st. 3 ZJB.

²⁸ Čl. 90, st. 2 i čl. 29, st. 2 ZOO.

²⁹ Čl. 13 ZO.

³⁰ Videti: Nataša Petrović Tomić, *Pravo osiguranja: Sistem*, Službeni glasnik, Beograd, 2019, 43–44 i *passim*. (o raznolikim aspektima delatnosti osiguranja); Predrag Šulejić, *Pravo osiguranja*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu (PFBG) i Dosije, Beograd, 1997, 26–28 (o preventivnoj funkciji osiguranja).

članovima te zajednice, pristajući na to da i oni s njim podele svoje osigurane rizike. Svi članovi zajednice izloženi su istoj opasnosti i, znajući da će ta opasnost stvarno pogoditi samo neke od njih, oni odlučuju da dele rizik tako što plaćaju premije iz kojih će moći da se isplati naknada ili osigurana suma onima čiji se rizik ostvari.³¹

Ustanova osiguranja ima antičko poreklo.³² Međutim, današnji imenovani ugovor o osiguranju jeste moderan pravni posao, koji je udaljen i mnogo složeniji od svojih istorijskih korena. Poznavanje istorije osiguranja nije neophodno za razumevanje savremenog instituta. Ipak, duga istorija osiguranja svedoči o postojanju drevne potrebe da se socijalizuje rizik od štete, odnosno da se podeli rizik od imovinskih gubitaka. Tom riziku je izložen svaki učesnik u pravnom prometu.

U obavljanju svoje poslovne delatnosti osiguravači zaključuju odnosno preduzimaju **raznovrsne pravne poslove**, među kojima su najvažniji ugovori o osiguranju, ali su važni i poslovi reosiguranja, te poslovi posredovanja i zastupanja u osiguranju.

Šire posmatrano, pravni poslovi koje preduzimaju osiguravači mogu biti (a) jednostrani (kao što su opšti uslovi poslovanja ili ponuda za zaključenje ugovora o osiguranju) ili pak (b) dvostrani (na primer, ugovor o osiguranju). (c) Osim toga, pojedini autori naglašavaju da postoje i zajednički poslovi. Za nastanak zajedničkog pravnog posla potrebno je da volju izjave dva ili više lica, ali ne uzajamno (svako spram ostalih) nego zajedno (na istoj strani).³³ U delatnosti osiguranja to bi, recimo, bile odluke kolektivnog organa nekog društva za osiguranje.

2. Ugovor o osiguranju: pojam i pravne osobine

Ugovor o osiguranju je, dakle, jedan od brojnih pravnih poslova koje osiguravači zaključuju odnosno preduzimaju u obavljanju svoje poslovne delatnosti.³⁴

Po svojim pravnim osobinama, ugovor o osiguranju spada u imenovane, dvostranoobavezne (sinalagmatične), teretne, trajne i aleatorne³⁵ dvostrane pravne poslove obvezivanja.³⁶

³¹ N. Petrović Tomić, 72 i dalje.

³² P. Šulejić (1997), 32 i dalje.

³³ Vladimir V. Vodinić, *Građansko pravo. Uvod u građansko pravo i Opšti deo građanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta Union i Službeni glasnik, Beograd, 2017, 450.

³⁴ O ugovoru o osiguranju vid: N. Petrović Tomić, 283 i dalje; P. Šulejić (1997), 161 i dalje; Mirko Vasiljević, *Trgovinsko pravo*, PFBG, Beograd, 2012, 178 i dalje; Ivica Jankovec, *Privredno pravo*, Službeni list, Beograd, 1999, 563 i dalje.

³⁵ Aleatornost je pravna osobina ugovora o osiguranju, a ne osiguravačeve poslovne delatnosti; poslovna delatnost osiguravača nije za njega aleatorna. Tako: M. Vasiljević, 179; P. Šulejić (1997), 165 (svaki pojedinačni ugovor o osiguranju jeste aleatoran: ne može se poništavati zbog prekomernog oštećenja, osiguranik ne može tražiti vraćanje premija ako ne nastupi osigurani slučaj; međutim, osiguravač zaključuje veliki broj ugovora, čime eliminiše svoj ekonomski rizik i stoga se može kazati da poslovna delatnost osiguravača nije preterano rizična).

³⁶ O ovim i još nekim podelama ugovora videti: M. Karanikić Mirić, 173 i dalje.

Kada se ugovor o osiguranju svrsta u pravne poslove obvezivanja, to znači da se njegova svrha ostvaruje izvršenjem uzajamnih obaveza koje su iz tog ugovora nastale.³⁷ Zato se ugovor o osiguranju najbolje definiše preko obaveza koje iz njega nastaju. Tim ugovorom se jedna strana (ugovarač osiguranja) obavezuje da plati određeni novčani iznos na ime premije osiguranja i, eventualno, da ispuni i neke druge obaveze (kao što je preduzimanje ugovorom predviđenih mera prevencije), a druga ugovorna strana (osiguravač) zauzvrat se obavezuje da, ako se ostvari osigurani slučaj, osiguraniku ili nekom trećem licu (a) isplati naknadu štete kod imovinskih osiguranja, (b) isplati ugovorenu svotu (osiguranu sumu) kod ličnih osiguranja ili pak (c) da učini nešto drugo (recimo, da štetu koja je pokrivena osiguranjem naknadi u naturi ili da brani osiguranika od neosnovanih odštetnih zahteva – kod osiguranja od odgovornosti).

Ugovor o osiguranju se po pravilu sklapa adhezionom tehnikom, to jest po načinu svog zaključenja svrstava se u ugovore po pristupu. Osnovno obeležje ugovora po pristupu je to što jedna strana (a) unapred priprema sadržinu budućeg ugovora i (b) isključuje mogućnost pregovora o toj sadržini. Kod ugovora o osiguranju taj položaj ima osiguravač. Strana koja pristupa ugovoru ne učestvuje u oblikovanju njegove sadržine, nego u svemu pristaje na tuđu zamisao. Njena sloboda ugovaranja svodi se na slobodu da zaključi ili da ne zaključi ugovor. U toj poziciji nalazi se ugovarač osiguranja.

Za ugovor o osiguranju kaže se da je to ugovor međusobnog poverenja (*uberrimae fidei*). To znači da on nalaže ugovornim stranama da se jedna prema drugoj ophode u skladu s najvišim standardom savesnosti i poštenja, naročito u domenu uzajamnog obaveštavanja o okolnostima koje su bitne za njihov ugovorni odnos.³⁸

Ugovor o osiguranju se ne može svrstati među ugovore koji se zaključuju s obzirom na ličnost (*intuitu personae*). Prvo, ličnost osiguravača nije presudna, on posluje po zakonu i opštim uslovima, a kada se ostvari osigurani slučaj, osiguraniku nije naročito važno da mu baš osiguravač isplati naknadu odnosno osiguranu svotu: njemu je samo važno da taj iznos dobije. Drugo, ugovor o osiguranju obično nije vezan ni za ličnost ugovarača osiguranja. Međutim, ličnost osiguranika može da bude važna za procenu nekih rizika i samo u tom ograničenom smislu može se kazati da se ugovor o osiguranju zaključuje s obzirom na ličnost. Osiguravaču je načelno svejedno ko će mu platiti premiju, ali mu nije svejedno – kad osigurava rizike koji ugrožavaju ličnu sferu osiguranika – ko je taj osiguranik, šta radi, kako živi, kakvog je zdravstvenog stanja itd.³⁹

³⁷ Nasuprot tome stoje pravni poslovi raspolaganja, kao što su otpuštanje duga, novacija ili ustupanje potraživanja, iz kojih ne nastaju nikakve obaveze i koji ostvaruju svoju svrhu neposredno, samom činjenicom svog zaključenja.

³⁸ P. Šulejić (1997), 170.

³⁹ Štaviše, nekad se osigurani rizik nalazi u samoj ličnosti osiguranika: od njegove pažnje odnosno od kvaliteta njegovog postupanja zavisi da li će ostvariti osigurani slučaj. To je tipično za osiguranje od odgovornosti.

Naposletku, osim toga što je imenovan, dvostranoobavezan, teretan, aleatoran i trajan, što spada u poslove obvezivanja i što se redovno zaključuje adhezionom tehnikom, ugovor o osiguranju je kod nas načelno formalan. Opšta pitanja o formi ugovora izložena su u prvom delu ovog rada, a nastavak rada posvećen je formi ugovora o osiguranju.

3. Forma ugovora o osiguranju u sistemu ZOO

a) Pravni značaj polise osiguranja ili druge isprave o ugovoru

U našem pozitivnom pravu, ugovori se u načelu zaključuju u slobodnoj formi: kad forma nekog ugovora nije ni propisana ni posebno ugovorena, svaka strana može da izjavi volju za zaključenje tog ugovora u formi koju sama odabere.⁴⁰

Međutim, ZOO sadrži posebno pravilo o formi ugovora o osiguranju, koje je zajedničko za osiguranje imovine i osiguranje lica. Po tom pravilu, ugovor o osiguranju ima konstitutivnu pismenu formu: smatra se zaključenim kad strane potpišu polisu osiguranja ili listu pokrića.⁴¹ Dakle, da bi se ugovor o osiguranju zaključio u skladu s odredbama ZOO, neophodno je da se sačini odgovarajuća pismena isprava o tom ugovoru (polisa osiguranja ili list pokrića), koja po svom pravnom značaju nije prost dokaz da je ugovor zaključen, nego zakonski uslov za njegovo punovažno zaključenje.⁴²

Treba napomenuti da su neka osiguranja izričito isključena iz tog režima: pravila ZOO o ugovoru o osiguranju ne primenjuju se na plovidbeno osiguranje, reosiguranje i osiguranje potraživanja.⁴³ Pobrojana osiguranja nisu izuzeta iz čitavog ZOO, nego samo iz onih njegovih odredaba kojima se posebno uređuje osiguranje. Drugim rečima, na izuzete ugovore primenjuju se opšte odredbe ZOO o ugovorima (što obuhvata i pravilo o slobodnom izboru forme), a ne primenjuju se posebne odredbe tog zakona o ugovoru o osiguranju, uključujući i posebno pravilo o konstitutivnoj formi.

U našem pravu danas je nesporno da je ugovor o osiguranju redovno formalan. Međutim, nije uvek bilo tako:⁴⁴ (a) Posle Drugog svetskog rata, pod uticajem

⁴⁰ O tome je više rečeno u prvom delu ovog članka.

⁴¹ Čl. 901, st. 1 ZOO. Naravno, ispravu o ugovoru strane mogu da potpišu lično ili preko svog zastupnika.

⁴² Rečima suda: Po opštem pravilu, zaključenje ugovora ne podleže nikakvoj formi (član 67 stav 1 ZOO); dovoljna je usmena saglasnost volja ugovarača. Međutim, u članu 901 stav 1 ZOO propisano je da je ugovor o osiguranju zaključen kad ugovorač osiguranja i osiguravač potpišu odgovarajući pismeni dokument. Ugovor o osiguranju stoga mora da bude zaključen u pismenoj formi, a ako nema tu formu, onda nema ni pravno dejstvo (član 70 stav 1 ZOO) i ne uživa sudsku zaštitu. Rešenje Višeg privrednog suda, Pž. 8934/97 od 28. januara 1998, ParagrafLex. Takođe: Ugovor o osiguranju zaključen je kad strane potpišu polisu, pa ugovarač osiguranja koji je potpisanu polisu vratio osiguravaču nije tim svojim gestom mogao konkludentno da odbije ponudu za zaključenje (pošto je ugovor već zaključen), niti je na taj način mogao da raskine ugovor. Presuda Privrednog apelacionog suda, Pž. 4358/2011(2) od 5. januara 2012, ParagrafLex.

⁴³ Čl. 899 ZOO.

⁴⁴ O toj istoriji sve prema: P. Šulejić (1997), 165 i dalje.

nekim predratnih pravnih pravila, sudovi su isprva smatrali da se ugovor o osiguranju obavezno zaključuje u pismenoj formi. (b) Kasnije su se priklonili drukčijem shvatanju pravne teorije i praksi koja se razvila u opštim uslovima mnogih osiguravača, a name, da je ugovor o osiguranju zaključen čim strane postignu saglasnost o njegovoj sadržini, dok polisa osiguranja ili druga isprava o ugovoru služe samo kao prost dokaz o zaključenju tog ugovora i nisu uslov za njegovu punovažnost.⁴⁵ (c) Novija sudska praksa je potom kodifikovana: od 1967. godine zakonom je propisana obaveza osiguravača da izda polisu osiguranja ili drugu ispravu o zaključenom ugovoru.⁴⁶ To znači da je polisa osiguranja ili druga pismena isprava o ugovoru služila samo kao prost dokaz o tome da je ugovor zaključen, dok se taj ugovor mogao zaključiti u bilo kojoj formi, što znači i usmeno. (d) Uprkos tome što je ugovor o osiguranju zakonom netom određen kao neformalan, Konstantinović je već 1969. godine u Skici predložio da polisa osiguranja ne bude puki dokaz o zaključenju ugovora, nego njegova obavezna forma.⁴⁷ (e) Jugoslovenski zakonodavac je prihvatio taj predlog 1978. godine: u sistemu ZOO opšte pravilo je da ugovor o osiguranju nije zaključen dok strane ne potpišu polisu osiguranja ili listu pokrića.⁴⁸

b) Polisa kao zakonska konstitutivna forma ugovora o osiguranju

Da bi se osiguranje imovine ili osiguranje lica ugovorilo u skladu s odredbama ZOO, neophodno je da ugovorne strane potpišu polisu osiguranja.⁴⁹ Uza sve kritike koje se mogu uputiti tom zakonskom rešenju, i uz moguća drukčija tumačenja postojeće zakonske odredbe, pravni značaj polise nije sporan za naše sudove: polisa se kod nas razume kao **konstitutivna forma ugovora o osiguranju**.⁵⁰

Propisana pismena forma ugovora o osiguranju obično se postiže upotrebom obrasca ili formulara osiguravača, na kojem piše da je reč o polisi. Međutim, trebalo

⁴⁵ Kada se kaže da je polisa **prost dokaz**, to znači (a) da polisa nije uslov za punovažno zaključenje ugovora i (b) da se postojanje i sadržina ugovora mogu dokazivati i drugim sredstvima, a ne samo polisom.

⁴⁶ Čl. 64, st. 2 Osnovnog zakona o osiguranju i osiguravajućim organizacijama, *Službeni list SFRJ*, br. 7/1967.

⁴⁷ Čl. 879, st. 1 Skice. Vid: Mihailo Konstantinović, *Obligacije i ugovori. Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima*, Službeni list SRJ, Beograd, 1996, 292.

⁴⁸ Postoje i neki izuzeci od tog pravila. O njima će tek biti reči.

⁴⁹ Čl. 901, st. 1 ZOO.

⁵⁰ N. Petrović Tomić, 317. Iz sudske prakse: Potpisivanjem polise osiguranja zaključuje se taj ugovor i nastaje obaveza plaćanja premije. Rešenje Privrednog apelacionog suda, Pž. 12837/2010 od 1. septembra 2011, ParagrafLex. Takođe: Potpisivanjem polise za ugovoreni višegodišnji period osiguranja konstituisan je pravno valjan ugovorni odnos za ceo period osiguranja. Nije relevantno to što je osiguranik docnije odbio da potpiše posebnu polisu za kraći period u okviru ugovorenog roka trajanja osiguranja. Rešenje Vrhovnog suda Srbije, Prev. 323/2007 od 13. septembra 2007, ParagrafLex. Čak: To što je osiguranik prihvatio da s osiguravačem zaključi ugovor o kasko kombinovanom osiguranju motornog vozila ne znači da je taj ugovor zaključen sve dok obe strane ne potpišu polisu osiguranja, tim pre što je i posebnim uslovima osiguravača propisano da se ugovor zaključuje potpisivanjem polise. Presuda Privrednog apelacionog suda, Pž. 11031/2010 od 20. jula 2011.

bi uzeti da je zakonski zahtev forme zadovoljen uvek kada je u nameri zaključenja, na bilo kom trajnom materijalu, zabeležena obavezna sadržina ugovora o osiguranju i svojeručni potpisi ugovornih strana. To pismeno može biti naslovljeno kao polisa, ili nenaslovljeno, ili čak može da bude pogrešno naslovljeno (*falsa nominatio non nocet*), ali svakako mora sadržati minimalne elemente polise iz člana 902 ZOO.⁵¹

Polisa osiguranja je isprava o ugovoru koja se sačinjava u **običnoj pismenoj formi**.⁵² Minimalna sadržina polise osiguranja propisana je zakonom:⁵³ u polisi se moraju navesti ugovorne strane, osigurana stvar odnosno osigurano lice, rizik koji je obuhvaćen osiguranjem, trajanje osiguranja i period pokrića, svota osiguranja ili da je osiguranje neograničeno; premija⁵⁴ ili doprinos (kod osiguranja na uzajamnoj osnovi) i datum izdavanja polise. Tekst polise osiguranja može da napiše, otkuca ili odštampa jedna od ugovornih strana ili treće lice, ali je redovno sačinjava sam osiguravač. U svakom slučaju, ugovor o osiguranju smatra se zaključenim tek kad polisu potpišu obe ugovorne strane.⁵⁵

Zakonom je propisano da opšti uslovi pod kojima se zaključuje ugovor obavezuju stranu koja im pristupa samo ako su joj bili poznati ili morali biti poznati u času zaključenja.⁵⁶ To pravilo je dodatno pooštreno kod ugovora o osiguranju: ne samo što ugovarač osiguranja mora da bude obavešten o uslovima osiguranja, nego to mora i da bude konstatovano na polisi. Naime, polisa osiguranja mora sadržati konstataciju da je osiguravač ispunio dve zakonske obaveze: (a) da upozori ugovarača osiguranja da su uslovi osiguranja sastavni deo ugovora i (b) da preda ugovaraču osiguranja tekst tih uslova, ako nisu štampani na samoj polisi. To se odnosi kako na opšte tako i na posebne uslove osiguranja po kojima posluje konkretan osiguravač. U slučaju neslaganja neke odredbe uslova osiguranja i neke odredbe polise, po zakonu je merodavna polisa, a ako se ne slažu neka štampana i neka rukopisna odredba polise (kad takva uopšte postoji) – merodavna je rukopisna odredba.⁵⁷

Opšti i posebni uslovi osiguranja se, dakle, integrišu odnosno inkorporiraju u ugovor konstatacijom na polisi da je ugovarač osiguranja o tome obavešten i da

⁵¹ Potonje izdavanje polise na odgovarajućem obrascu osiguravača tada bi imalo pravni značaj prostog dokaza o ugovoru koji je već zaključen. Suprotno: poslednja odluka suda u prethodnoj fusnoti.

⁵² O običnoj pismenoj formi više je rečeno u prvom delu ovog članka.

⁵³ Čl. 902, st. 1 ZOO.

⁵⁴ Iz sudske prakse: Premija je cena osiguranja i stoga predstavlja bitan element ugovora o osiguranju. Ako se premija ne može precizno odrediti prema podacima koji su navedeni u polisi, ugovor o osiguranju je nevažeći. Nije dovoljno da se umesto iznosa premije u polisi samo navede „važeća tarifa“. Presuda Višeg privrednog suda u Beogradu, Pž. broj 1976/01 od 20. juna 2001, ParagrafLex.

⁵⁵ Stoga je u našem pravu načelno merodavna polisa kad se njena sadržina razlikuje od ponude osiguranja ili od onoga što su strane utanačile tokom pregovora. Drukčije je kad je ugovor o osiguranju neformalan. P. Šulejić (1997), 195 i dalje. Vid. Čl. 71 ZOO.

⁵⁶ Čl. 142, st. 3 ZOO.

⁵⁷ Čl. 902, st. 3–5 ZOO.

mu je predat tekst tih uslova, ako taj tekst nije odštampan na samoj polisi. Drugim rečima, ugovor o osiguranju obuhvata polisu osiguranja i inkorporirane opšte i posebne uslove osiguranja koji su na snazi u času zaključenja tog ugovora, pod uslovom da je osiguravač upozorio drugu stranu da su ti uslovi sastavni deo ugovora, da mu je predao njihov tekst (ako nisu štampani na polisi) i da je sve to potvrdio u polisi.

Zakonom je propisana minimalna sadržina polise, to jest elementi koje polisa mora da sadrži. Međutim, strane su slobodne da u polisu unesu i druge elemente, to jest da polisom ugovore i nešto što zakonodavac od njih ne traži. Recimo, polisa može da sadrži sporazum o mesnoj nadležnosti suda.⁵⁸ Osim toga što mogu da potpišu isto pismo, ugovorne strane mogu i **da razmene polise**, to jest da svaka strana dobije polisu koju je potpisao drugi ugovornik. Ta mogućnost je izričito predviđena zakonom.⁵⁹ Počiva na ideji da strana koja drži ispravu koju je potpisao drugi ugovornik može uvek da doda svoj potpis i tako je učini kompletnom.

Povrh toga, zakonom je posebno dopušteno da se zakonska konstitutivna pismena forma zameni drugim sredstvom koje omogućava da se sa izvesnošću utvrde sadržina i davalac izjave.⁶⁰ To znači da se i pismena forma polise osiguranja može zameniti elektronskom formom koja je snabdevena **kvalifikovanim elektronskim potpisima** ugovornih strana, jer su samo takvi elektronski potpisi po zakonu izjednačeni sa svojeručnim potpisima:⁶¹ ni običan ni napredni elektronski potpis nisu dovoljni da bi se njihovim stavljanjem na elektronski dokument mogao ispuniti zahtev zakonodavca da polisa osiguranja bude sačinjena u pismenoj formi.⁶²

Izuzetno, fizičko lice koje se kvalifikuje kao **korisnik finansijskih usluga** (što obuhvata i osiguranje) može da zaključi ugovor na daljinu u vrednosti do 600.000 dinara bez upotrebe svog kvalifikovanog elektronskog potpisa, ako je autentifikaciona funkcija zakonske forme tog ugovora obezbeđena na neki drugi, zakonom propisan način (korišćenjem najmanje dva elementa za potvrđivanje korisničkog identiteta ili korišćenjem neke od šema elektronske identifikacije visokog nivoa pouzdanosti).⁶³ To je posebno zakonsko pravilo kojim se štite potrošači koji ugovaraju finansijske usluge korišćenjem sredstava komunikacije na daljinu. Ono dopušta da se autentifikaciona funkcija svojeručnog potpisa ili kvalifikovanog elektronskog potpisa potrošača (a ne pružaoca finansijske usluge) ostvari upotrebom **nekog drugog oblika elektronske**

⁵⁸ Rešenje Višeg suda u Čačku, Gž. 1594/2021 od 10. marta 2022, ParagrafLex.

⁵⁹ Čl. 72, st. 4 ZOO.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Čl. 50 Zakona o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja u elektronskom poslovanju, *Službeni glasnik RS*, br. 94/2017 i 52/2021 i čl. 3, st. 2 Zakona o zaštiti korisnika finansijskih usluga kod ugovaranja na daljinu – ZZKFUD, *Službeni glasnik RS*, br. 44/2018.

⁶² O elektronskoj formi više je rečeno u prvom delu ovog članka. Tamo su razjašnjena i obaveštenja koja su ugovorne strane po zakonu dužne da jedna drugoj daju na trajnom nosaču zapisa.

⁶³ Čl. 3, st. 3 ZZKFUD.

identifikacije, kojim se obezbeđuje visoko poverenje u identitet potrošača i praktično onemogućava zloupotreba odnosno neistinito predstavljanje.

Polisa osiguranja se može **privremeno zameniti listom pokrića** u koju se unose bitni sastojci ugovora o osiguranju. Ta mogućnost je predviđena samim zakonom.⁶⁴ List pokrića se takođe izdaje u pismenoj ili u odgovarajućoj elektronskoj formi, sadrži samo najosnovnije podatke o ugovorenom osiguranju i obično se izdaje kad je osiguraniku ili ugovaraču osiguranja hitno potrebna isprava o zaključenom poslu, kod transportnih osiguranja ili kad se osigurava veliki objekat koji je potrebno prethodno pregledati.⁶⁵ Ugovorne obaveze između strana nastaju čim obe potpišu list pokrića – ugovarač ili osiguranik zaštićen je od rizika, dok osiguravač stiče pravo na premiju.

List pokrića ima svedenu sadržinu i kasnije mora biti zamenjen polisom koja sadrži sve zakonom propisane elemente. Čim se izda list pokrića, nastaje i zakonska obaveza da se umesto njega sačini polisa osiguranja, u razumnom roku, odnosno u roku koji je propisan uslovima osiguranja ili uobičajen za određenu vrstu osiguranja. Ako je izdat list pokrića, **ugovor se smatra zaključenim**. Polisa osiguranja koja se sačini kasnije ne može imati pravni značaj konstitutivne forme ugovora o osiguranju, već može samo da bude dokaz o njegovom postojanju i sadržini.

Prema opštim pravilima ugovornog prava, osiguravač u svojim uslovima osiguranja može da postavi stroži zahtev forme ili da proširi obaveznu sadržinu polise, na šta ugovarač osiguranja pristaje tako što pristupa zaključenju ugovora po strožim pravilima. Ugovorne strane ne mogu da olakšaju ili isključe zakonsku formu polise osiguranja, ali mogu tu **formu sporazumno da pooštire**. Umesto obične pismene forme koja je propisana zakonom (stavljanje svojeručnog potpisa na polisu), strane mogu da se sporazumeju, recimo, da njihovi potpisi moraju biti overeni kod javnog beležnika da bi se smatralo da je ugovor zaključen. Takođe, strane mogu da **prošire minimalnu sadržinu polise**, to jest da zaključenje ugovora sporazumno uslove navođenjem dodatnih elemenata, koji se po zakonu inače ne moraju navoditi u polisi.⁶⁶

Ugovor o osiguranju koji nije zaključen u propisanoj konstitutivnoj formi podleže **konvalidaciji ispunjenjem**.⁶⁷ Do konvalidacije izvršenjem dolazi po izuzetku, kad se kumulativno steknu zakonom predviđeni uslovi o kojima je ranije bilo reči. Prvi uslov je da je za zaključenje ugovora propisana obična (a ne kvalifikovana) pismena forma.⁶⁸ To je zato što konvalidacija ispunjenjem po pravilu nije u skladu

⁶⁴ Čl. 902, st. 2 ZOO.

⁶⁵ P. Šulejić (1997), 197.

⁶⁶ Minimalna sadržina polise propisana je u čl. 902, st. 1 i 4 ZOO.

⁶⁷ Čl. 73 ZOO.

⁶⁸ Rešenje Višeg trgovinskog suda, Pž. 5798/2008(2) od 10. februara 2009, ParagrafLex (odredba člana 73 ZOO ne može se primeniti ako je, pored pismene forme, za neki ugovor propisana i overa potpisa ugovarača ili saglasnost trećeg lica za zaključenje).

s ciljevima zbog kojih se propisuju kvalifikovane pismene forme. Drugi uslov je da su strane izvršile svoje ugovorne obaveze u celini ili u pretežnom delu. I treće, ugovor se ne može osnažiti izvršenjem ako bi to bilo u suprotnosti sa svrhom forme, odnosno ako bi se takvim osnaženjem očigledno osujetio cilj zbog kog je forma propisana. Pravne posledice osnaženja izvršenjem ogledaju se u tome što se od strane koja je pretežno izvršila ugovornu obavezu može zahtevati da je izvrši u celini i u tome što nijedna strana ne može zahtevati vraćanje onoga što je izvršila po osnovu ugovora koji je bio ništav zbog nedostatka forme, ali se u međuvremenu osnažio izvršenjem.

Naposletku, u posebnim slučajevima, kada polisa predstavlja prost dokaz o ugovoru, nema smisla razmatrati mogućnost da se ugovor o osiguranju osnaži ispunjenjem (kako je predviđeno u članu 73 ZOO): ako je polisa puki dokaz o ugovoru koji se smatra zaključenim čim strane postignu saglasnost o njegovim bitnim elementima, onda taj ugovor ne može biti ništav zbog nedostatka forme, pa se neće ni postaviti pitanje njegove konvalidacije ispunjenjem.

U uporednom pravu preteže shvatanje o neformalnom karakteru osiguranja,⁶⁹ što znači da polisa redovno ima karakter prostog dokaza o postojanju i sadržini ugovora. Tako je i kod nas bilo u poratnom periodu – do usvajanja ZOO. Naša savremena pravna teorija zalaže se za povratak na to rešenje, to jest za napuštanje bitne zakonske forme ugovora o osiguranju.⁷⁰ Međutim, dok se ta izmena ne sprovede, čini se da treba prihvatiti da je intencija domaćeg zakonodavca bila da u sistemu ZOO ugovor o osiguranju ima konstitutivnu običnu pismenu formu te da je njegova minimalna sadržina ono što je navedeno kao sadržina polise u članu 902 ZOO. (a) To znači da se ugovor smatra zaključenim kad obe strane potpišu polisu osiguranja. (b) Povrh toga, ugovor o osiguranju treba smatrati zaključenim i kada ugovorne strane u običnoj pismenoj formi postignu saglasnost o minimalnoj sadržini koja je propisana za polisu i obe se svojeručno potpišu, ali to ne bude na formularu koji se inače koristi za izdavanje polise osiguranja.⁷¹ (c) Konačno, ugovor o osiguranju treba smatrati zaključenim i kad je sačinjen u elektronskoj formi koja sadrži kvalifikovane elektronske potpise oba ugovornika. I tada je njegova minimalna sadržina ona koja je u zakonu propisana za polisu.

c) Polisa kao prost dokaz o zaključenom ugovoru

Već je rečeno da se pravila ZOO o ugovoru o osiguranju ne primenjuju na plovidbeno osiguranje, osiguranje potraživanja i reosiguranje, što znači da se na te ugovore ne primenjuje ni odredba ZOO o formalnom karakteru osiguranja. Osiguravač je i tada dužan da izda polisu osiguranja, ali ta polisa nije uslov za nastanak ugovora, nego prost dokaz o ugovoru koji je zaključen u nekom drugom obliku.⁷²

⁶⁹ N. Petrović Tomić, 295; P. Šulejić (1997), 166 i dalje.

⁷⁰ N. Petrović Tomić, 296.

⁷¹ To bi bilo zaključenje ugovora o osiguranju po opštim pravilima za (formalne) ugovore. Vid. *Ibid.*, 322.

⁷² Polisa se ovde razmatra samo iz aspekta forme ugovora o osiguranju. Osim toga što može da bude konstitutivna forma ugovora ili pak dokazno sredstvo, polisa može da služi i kao sredstvo legitimacije,

Povrh toga, i u sistemu ZOO postoje izuzetni **slučajevi zaključenja ugovora bez polise**, u kojima polisa ne može imati pravni značaj konstitutivne forme, već samo može da služi kao dokaz o postojanju i sadržini ugovora. Osiguravač je i u tim situacijama dužan da izda polisu osiguranja, ali polisa tada ne predstavlja bitnu formu ugovora o osiguranju, nego **prost dokaz o činjenici njegovog zaključenja**.

1) Realna forma ugovora o osiguranju

Obično se kaže da je kapara jedini realan ugovor u našem ZOO.⁷³ Međutim, ZOO posebno predviđa i jednu mogućnost da se realna forma ugovori umesto zakonske pismene forme. Naime, u svojim opštim uslovima poslovanja (uslovi osiguranja) osiguravač može da predvidi slučajeve u kojima ugovorni odnos iz osiguranja nastaje samim plaćanjem premije.⁷⁴ To se naziva **osiguranjem bez polise**.⁷⁵

U takvim slučajevima ugovor o osiguranju ima **ugovorenu konstitutivnu realnu formu**. Ta forma je (a) ugovorena, zato što za konkretan ugovor nije propisana zakonom nego je predviđena uslovima osiguravača koje je prihvatio njegov saugovornik; (b) konstitutivna je, zato što predstavlja jedan od alternativno postavljenih uslova punovažnog zaključenja (ugovor mora biti zaključen u zakonskoj pismenoj ili u ugovorenoj realnoj formi, da bi proizvodio pravna dejstva); (c) realna je, zato što se ugovor zaključuje plaćanjem polise osiguranja – predaja određene novčane sume predstavlja čin zaključenja ugovora.

Realna forma ugovora o osiguranju ugovara se tako što je osiguravač predvidi u svojim uslovima, a druga strana to prihvati kad plati premiju u nameri da pristupi ugovoru pod uslovima tog osiguravača. Da ta mogućnost nije posebno propisana zakonom, ugovornim stranama ne bi bilo dopušteno da odstupe od zakonom propisane konstitutivne pismene forme ugovora o osiguranju.

Osiguravač u svojim uslovima može da predvidi da se ugovor smatra zaključenim kad druga strana plati premiju u celosti ili pak kad je plaćen jedan njen deo: ne postoji zakonska smetnja da se uslovima osiguranja predvidi, recimo, da se premija plaća u obrocima a da se ugovor zaključuje plaćanjem prve rate.

(kvalifikovana) isprava o dugu ili hartija od vrednosti, što nije predmet ovog rada. O tim drugim funkcijama polise rečeno je više u: P. Šulejić (1997), 191 i dalje.

⁷³ Čl, 79, st. 1 ZOO. Takođe, zaloga, ostava i zajam se, prema klasičnom shvatanju, svrstavaju u realne ugovore. To jesu bili realni ugovori u našem predratnom pravu, ali ih ZOO danas određuje kao konsensualne. Predaja stvari nije čin njihovog zaključenja, nego čin ispunjenja ugovorne obaveze koja je iz njih već nastala.

⁷⁴ Čl. 903 ZOO.

⁷⁵ Kao primer se obično navodi dobrovoljno osiguranje putnika u javnom saobraćaju od posledica nesrećnog slučaja, koje se zaključuje kupovinom karte za prevoz. N. Petrović Tomić, 302; M. Vasiljević, 182; Predrag Šulejić, „Član 903. Osiguranje bez polise“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ur. Slobodan Perović), Savremena administracija, Beograd, 1995, 1477.

Kad je uslovima osiguranja predviđeno da se ugovor zaključuje plaćanjem premije, ugovor o osiguranju **nije neformalan**:⁷⁶ ne zaključuje se u slobodnoj formi, već ima ugovorenu konstitutivnu realnu formu. Osiguravač je i tada dužan da ugovaraču osiguranja izda polisu na njegov zahtev. Međutim, polisa tada nema pravni značaj konstitutivne forme ugovora o osiguranju, nego služi kao prost dokaz o postojanju i sadržini ugovora koji je zaključen u realnoj formi.

Kako se taj slučaj razlikuje od konvalidacije izvršenjem? (a) Kada se ugovor o osiguranju zaključi u realnoj formi, onda glavna ugovorna obaveza osiguravača nastaje čim ugovarač osiguranja plati premiju. Ta obaveza je utuživa. To je zato što se ugovor zaključuje činom plaćanja premije. (b) Nasuprot tome, do konvalidacije izvršenjem dolazi tek kad je ugovor kojem nedostaje bitna zakonska forma izvršen u celosti ili u pretežnom delu. To znači da ugovorne obaveze ne nastaju dok nisu pretežno već izvršene. Kada je ugovor izvršen, dolazi go konvalidacije i nijedna strana ne može zahtevati vraćanje onoga što je već dala. Međutim, dok ne dođe do konvalidacije, ne može se zahtevati od ugovarača osiguranja da plati premiju, niti se može tražiti od osiguravača da isplati naknadu odnosno osiguranu sumu ili učini nešto drugo što je određeno ugovorom ako se ostvari osigurani slučaj. Te obaveze nisu utužive dok ne dođe do konvalidacije, a kada dođe do konvalidacije, to jest kad su ih strane već izvršile od svoje volje, u celini ili u pretežnom delu, nijedna strana nema pravo na povraćaj datog.⁷⁷

Osim opisanog slučaja **osiguranja bez polise**, koji se u zakonu izričito tako naziva (član 903 ZOO), postoje u sistemu ZOO i druge situacije u kojima polisa ne može biti ništa drugo do dokaz da je ugovor već zaključen na neki drugi način – a ne obostranim potpisivanjem polise.

2) Jednostrano pismen ugovor o osiguranju

Kod nas je zakonom izričito propisano da pismena ponuda učinjena osiguravaču za zaključenje ugovora o osiguranju vezuje ponudioca, ako on nije odredio kraći rok, za vreme od osam dana od dana kad je ponuda prispela osiguravaču, a ako je potreban lekarski pregled, onda za vreme od trideset dana. Ako osiguravač u tom roku ne odbije ponudu koja ne odstupa od uslova pod kojima on vrši predloženo osiguranje, smatraće se da je ponudu prihvatio i da je ugovor zaključen. U tom slučaju ugovor se smatra zaključenim kad je ponuda prispela osiguravaču.⁷⁸

⁷⁶ Suprotno: Ivica Jankovec, „Član 903. Osiguranje bez polise“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ur. Borislav Blagojević, Vrleta Krulj), Savremena administracija, Beograd, 1983, 1938.

⁷⁷ Jankovec drukčije razume ovu stvar. Po njemu, plaćanjem premije osiguranja u skladu s članom 903 ZOO zapravo dolazi do konvalidacije izvršenjem koja je na opšti način uređena u članu 73 ZOO. Jankovec smatra da je već plaćanjem premije ugovor pretežno izvršen, jer izvršenje glavne obaveze osiguravača ionako zavisi od toga hoće li se ostvariti osigurani slučaj. Stoga treba zanemariti pitanje da li je osiguravač izvršio svoju obavezu, kad se procenjuje da li su ispunjeni uslovi za konvalidaciju ugovora njegovim pretežnim ili potpunim izvršenjem. I. Jankovec (1983), 1938.

⁷⁸ Čl. 901, st. 2–4 ZOO.

Ugovor o osiguranju i tada ima zakonom propisanu formu koja je uslov za njegovu punovažnost.⁷⁹ Reč je o **jednostrano pismenom formalnom ugovoru**.⁸⁰ Ugovor, dakle, ni tada nije neformalan, nego je jednostrano pismen: ponuda osiguravatelja mora da bude u pismenoj ili odgovarajućoj elektronskoj formi. Posebnim zakonskim pravilom je, naime, predviđeno da ugovor o osiguranju proizvodi pravno dejstvo samo ako je ugovarač osiguranja učinio ponudu u pismenoj formi, dok osiguravač tu ponudu prihvata ćutanjem.

Sadržina ugovora određena je ponudom ugovarača osiguranja, koja u svemu mora da bude u skladu s uslovima osiguranja i mora da bude sačinjena u pismenoj formi. Opšta pravila dopuštaju da se pismena forma te ponude zameni elektronskom formom koja sadrži kvalifikovani elektronski potpis. Protekom roka u kojem je ponudilac bio vezan ponudom, pismena ponuda koja nije odbijena konvertuje se u pismeni ugovor o osiguranju – smatra se da je osiguravač svojim ćutanjem iskazao prihvatanje pismene ponude a da je ugovor te sadržine zaključen kad je ponuda dospela osiguravaču. Osiguravač je i u tom slučaju dužan da izda polis osiguranja, ali ta polisa može samo da ima pravni značaj prostog dokaza o ugovoru koji je već zaključen; ona nikako ne može biti njegova konstitutivna forma.

U pravnom smislu ćutanje znači uzdržavanje od svake reakcije, izostanak i govora i delanja, potpuno pasivno držanje. Ponuda po prirodi stvari ne može da se učini ćutanjem, jer njome ponudilac mora da predloži sadržinu budućeg ugovora. To važi bez izuzetka. Kada je o prihvatu reč, osnovno pravilo je da ćutanje ponuđenog ne znači prihvatanje ponude. Međutim, postoje i neki izuzeci od tog pravila:

Prvo, učesnici u pravnom prometu mogu da se sporazumeju da će u njihovom budućem poslovnom odnosu ćutanje ponuđenog imati značenje prihvatanja ponude koja mu je učinjena. Naravno, to se ne može ugovoriti kad je forma pravnog posla imperativno propisana zakonom, kao što je propisana za osiguranje u sistemu ZOO.

Drugo, ćutanje može da znači prihvatanje ako to u određenom kontekstu nalažu poslovni običaji. To nije primenjivo na ugovore koji su po zakonu formalni.

Treće, ZOO uređuje dve situacije u kojima se po izuzetku ćutanje ponuđenog uzima kao prihvatanje.⁸¹ Kad ponuđeni stoji u stalnoj poslovnoj vezi s ponudiocem u pogledu isporuke određene robe, smatra se da je prihvatio ponudu koja se odnosi na takvu robu, ako je nije odmah ili u ostavljenom roku odbio. Takođe, kad ponuđeni stoji u stalnoj poslovnoj vezi s ponudiocem u pogledu vršenja naloga

⁷⁹ Suprotno (da je taj ugovor neformalan): M. Vasiljević, 182.

⁸⁰ Već je pomenuto da ugovor o jemstvu obavezuje jemca samo ako je izjavu o jemčenju učinio pismeno. Čl. 998 ZOO. Poverilac može s tim da se saglasi u bilo kojoj formi, što znači da je za zakonodavca ugovor o jemstvu jednostrano formalan (jednostrano pismen).

⁸¹ Čl. 42, st. 3 i 4 ZOO.

za obavljanje određenih poslova, smatra se da je prihvatio nalog koji se odnosi na te poslove, ako ga nije odmah ili u ostavljenom roku odbio.⁸² To nije primenjivo na osiguranje.

Četvrto, zakonom može posebno da se propiše da ćutanje ponuđenog znači da on prihvata ponudu za zaključenje određenog imenovanog ugovora. Upravo to je naš zakonodavac učinio kod ugovora o osiguranju: **ćutanje osiguravača na pismenu ponudu** koja mu je učinjena u roku za prihvatanje i u skladu s uslovima osiguranja uzima se kao prihvatanje po izričitoj zakonskoj odredbi. U tom slučaju se ne traži da je između strana postojao bilo kakav trajni poslovni odnos, nego (a) da je ponuda učinjena pismeno, (b) da ju je učinio ugovarač osiguranja, (c) da je ponuda sasvim u skladu s opštim uslovima, (d) da je ćutanje trajalo 8 dana, odnosno 30 dana ako je potreban lekarski pregled.

3) Odstupanje od zakonske forme u nesumnjivom interesu osiguranika

Dispozitivnost zakonskih odredaba spada u osnovna načela našeg ZOO:⁸³ strane mogu svoj obligacioni odnos da urede drukčije nego što je tim zakonom određeno, osim ako iz pojedine odredbe zakona ili iz njenog smisla ne proizlazi drugačije. Međutim, pravila ZOO o ugovoru o osiguranju **načelno su imperativna**:⁸⁴ strane mogu da odstupe od tih pravila samo kada za to imaju izričito zakonsko ovlašćenje⁸⁵ ili pak kad je konkretno odstupanje u nesumnjivom interesu osiguranika a nije izričito zabranjeno.⁸⁶

U domaćoj pravnoj teoriji iznet je stav da i od zakonske forme ugovora o osiguranju može da se odstupi pozivanjem na član 900 stav 2 ZOO, to jest kad to

⁸² Međutim, ako ne postoji trajni poslovni odnos između te dvojice, onda se ćutanje nalogoprimca koji je primio određeni nalog ne kvalifikuje kao prihvatanje tog naloga, već kao nesavesno postupanje u predugovornoj fazi, odnosno kao osnov predugovorne odgovornosti za tako pričinjenu štetu. Čl. 750 ZOO.

⁸³ Čl. 20 ZOO.

⁸⁴ Čl. 900 ZOO.

⁸⁵ Izričito ovlašćenje da se ugovori drugačije nego što je propisano sadržano je u nekoliko članova ZOO: čl. 930, čl. 931, st. 1, čl. 936, st. 1, čl. 937, st. 1. Te zakonske odredbe su dispozitivne po izuzetku.

⁸⁶ (a) Recimo, osiguravač po zakonu može da zahteva poništenje ugovora ako je ugovarač osiguranja namerno učinio netačnu prijavu ili namerno prečutao neku okolnost takve prirode da osiguravač ne bi zaključio ugovor da je znao za pravo stanje stvari (čl. 908, st. 1 ZOO). Međutim, umesto toga se može ugovoriti da osiguravač ima pravo da zahteva povećanje premije. (b) Ako je ugovoreno da se premija plaća prilikom zaključenja ugovora, obaveza osiguravača da isplati naknadu ili svotu određenu ugovorom po zakonu dospeva narednog dana od dana uplate premije (čl. 913, st. 1 ZOO). Međutim, umesto toga se može ugovoriti da obaveza osiguravača dospeva ranije i da on snosi rizik čim pregleda stvar, a ne tek narednog dana od dana uplate premije. (c) Ako je povećanje rizika toliko da osiguravač ne bi zaključio ugovor da je takvo stanje postojalo u času njegovog zaključenja, on po zakonu može da raskine ugovor (član 914 stav 3 ZOO). Međutim, umesto toga se može ugovoriti da osiguravač ima pravo da zahteva povećanje premije. Videti te i druge primere u: Predrag Šulejić, „Član 900. Odstupanje od odredaba ove glave“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ur. Slobodan Perović), Savremena administracija, Beograd, 1995, 1469.

odstupanje nesumnjivo nalažu interesi osiguranika. Kao primer naveden je slučaj kad ovaj treba što pre da dobije pokriće od rizika kojem je izložen.⁸⁷

Međutim, osiguranik gotovo uvek ima očigledan interes da što pre dobije pokriće. Taj njegov interes štiti se pravilima o zaključenju ugovora ćutanjem osiguravača ili plaćanjem premije. Osim toga, ugovor o osiguranju koji je ništav zbog nedostatka forme može da se osnaži izvršenjem. Takođe, zakonom je izričito dopušteno da se pismena forma zameni samo onom formom koja omogućava da se sa izvesnošću utvrde sadržina i davalac izjave.⁸⁸ Polisa osiguranja se po tome može sačiniti i u elektronskoj formi koja sadrži kvalifikovane elektronske potpise ugovornih strana. Mimo navedenih situacija, naši sudovi zahtevaju da se ugovor o osiguranju zaključi svojeručnim potpisivanjem polise (lično ili preko zastupnika), ako se na taj ugovor primenjuju pravila ZOO. Konačno, stroga pravila ZOO o formi ugovora o osiguranju nisu propisana samo zarad zaštite interesa ugovarača osiguranja ili osiguranika, nego i u interesu osiguravača, da njegova obaveza ne nastane pre nego što je određeno koji su rizici pokriveni osiguranjem, u formi koja smanjuje šanse da to bude predmet sporenja. Zbog svega toga se čini da je mogućnost da se od zakonske forme ugovora o osiguranju odstupi na osnovu odredbe člana 900 stav 2 ZOO (u nesumnjivom interesu osiguranika) u našoj teoriji razmatrana samo kao jedan od potencijalnih odgovora na strogi formalizam našeg zakonskog rešenja, a ne *de lege lata* – kao postojeća zakonom predviđena opcija.⁸⁹

Literatura

- Beale, H. *et al.*, *Cases, Materials and Text on Contract Law*, Hart Publishing, Oxford, 2019.
- du Plessis, P., *Borkowski's Textbook on Roman Law*, O.U.P., Oxford, 2005.
- Đorđević, Ž., Stanković, V., *Obligaciono pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1987.
- Đurđević, D., *Javnobeležnička delatnost*, Dosije, Beograd, 2014.
- Engel, P., *Traité des obligations en droit suisse*, Stämpfli, Berne, 1997.
- Hogg, M., *Promises and Contract Law*, C.U.P., Cambridge, 2011.
- Jankovec, I., „Član 903. Osiguranje bez polise“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ur. Borislav Blagojević, Vrleta Krulj), Savremena administracija, Beograd, 1983.
- Jankovec, I., *Privredno pravo*, Službeni list, Beograd, 1999.

⁸⁷ P. Šulejić (1997), 168 (voz kreće odmah po utovaru pošiljke; osiguranik nema vremena da ode da potpiše polisu; svoju volju da osigura pošiljku saopštava slanjem telegrama osiguravaču).

⁸⁸ Čl. 72, st. 4 ZOO.

⁸⁹ Šulejić razmatra tu mogućnost samo u udžbeniku (P. Šulejić (1997), 168, a ne i u komentaru (Predrag Šulejić, „Član 901. Kad je ugovor zaključen“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ur. Slobodan Perović), Savremena administracija, Beograd, 1995, 1471–1472).

- Karanikić Mirić, M., *Obligaciono pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2024.
- Konstantinović, M., *Obligacije i ugovori. Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima*, Službeni list SRJ, Beograd, 1996.
- Malaurie, P., Laurent Aynes, Phillippe Stoffel-Munck, *Droit des obligations*, L.G.D.J., Paris, 2017.
- Milošević, m., *Rimsko pravo*, Nomos, Beograd, 2005.
- Perović, S., *Obligaciono pravo*, Službeni list SFRJ, Beograd, 1990.
- Petrović Tomić, N., *Pravo osiguranja: Sistem*, Službeni glasnik, Beograd, 2019.
- Radišić, J., *Obligaciono pravo. Opšti deo*, sedmo izdanje, Nomos, Beograd, 2004.
- Vasiljević, M., *Trgovinsko pravo*, PFBG, Beograd, 2012.
- Vodinelić, V., *Građansko pravo. Uvod u građansko pravo i Opšti deo građanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta Union i Službeni glasnik, Beograd, 2017.
- Šulejić, P., „Član 903. Osiguranje bez polise“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ur. Slobodan Perović), Savremena administracija, Beograd, 1995.
- Šulejić, P., *Pravo osiguranja*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu (PFBG) i Dosije, Beograd, 1997.
- Šulejić, P., „Član 900. Odstupanje od odredaba ove glave“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ur. Slobodan Perović), Savremena administracija, Beograd, 1995.
- Šulejić, P., „Član 901. Kad je ugovor zaključen“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ur. Slobodan Perović), Savremena administracija, Beograd, 1995.